

СЕМАНТИЧНЕ БУТТЯ ЧИСЛІВНИКІВ (ЕВОЛЮЦІЙНІ ВЕКТОРИ)

У статті розглядаються семантичні девіації числівників (об'єкт дослідження), основні когнітивні зони домінантних одиниць лексико-семантичного поля кількості, їх лінгвокогнітивні аспекти (предмет дослідження). У роботі порушується питання про циклічний еволюційний характер кількісних слів і їх спільні тенденції та девіації.

Об'єктом дослідження є числівник англійської мови, предметом – осмислення їх діахронічної поліфункціональності, семантичної девіації в умовах мікро- та макроконтекстів. Актуальність теми об'єктивується сьогодняшніми тенденціями до вивчення системно-функціонального буття номінативних та комунікативних одиниць. Новою є теза про наявність функціонально спустошених числівників.

Числівники англійської мови – самостійний незамкнутий ряд повнозначних нумеральних слів, яким притаманні специфічні семантичні, синтаксичні та словотворчі особливості [3; 5; 7; 12; 13]. Лексико-семантичне поле кількості (ЛСПК) – поліцентрична ієрархічна парадигма, домінантне місце в якій посідають номінації числа, слова міри та ваги. Стратифікація ЛСПК зумовлена гіперо-гіпонімічними відношеннями його компонентів. Провідне місце числівників у ЛСПК експлікується їх ригористичною кореляцією з натуральним рядом чисел, можливістю замінювати лічильні слова, їх широким вживанням у науці та повсякденному житті, використанням у прямій та опосередкованій лічбі, поліфункціональністю (позначенням точної, приблизної та невизначеної кількості), полімодальністю та поліаспектністю [2; 11].

Числівники позначені сигніфікативною референцією та нульовим денотатом [4; 6; 8; 9]. Від інших частин мови числівники відрізняються облігаторною наявністю семи нумеральності – ідентифікуюча ознака. Когнітивний аналіз числівників препарує розуміння квантифікації стосовно її

концептуалізації та мовної категоризації. Семантична девіація числівників свідчить про еволюцію цих номінацій, їх синкретичність та динамізм. Синкретичність значень числівників є прозорою в денумеральних дериватах та нумеральних словосполученнях – синтаксичних і фразеологічних. Нумеральні синтаксичні словосполучення (НумС) в сучасному англomовному дискурсі омовлюють точні та приблизні кількості. Нумеральні фразеологічні словосполучення розширяють семантичний спектр числівників: адитивно вони позначають невизначену кількість або якісні ознаки.

Моделі НумС на позначення апроксимації є типовими для англійського, українського та російського художніх дискурсів. Приблизна кількість омовлюється НумС у відповідному контексті. У фразеологічному контексті НумС позначають приблизну та невизначену кількість як результат лексикалізації вихідних синтаксичних (нефразеологічних нумеральних словосполучень).

В умовах фразеологічного контексту кількісні одиниці (КО) в основному актуалізують невизначену кількість – багато/мало. Пор.: англ. *one in a thousand; two or three words; for a minute or two; two heads are better than one*; укр. *пучок радості; оберемок сумнівів; купка осель; вінок бомб; баняк розуму*; рос. *жили с-локоть, а жить-с-ноготь; косая сажень в плечах; он еще сверх плута на два фута; три конны несчастья*.

Десемантизація кількісних слів (девіація від точного квантитативного плану) простежується у корпусі як числівників, так і дименціональних одиниць (слів міри і ваги), що підтверджується на емпіричному матеріалі фразеологізмів (1), паремій (2), скоромовок (3) та інших курйозах (4). Пор.: англ.

- 1) *tons of pirates, bushels of letters, an ounce of sense, gallons of water, loads of friends, barrels of fun, acres of lace, pounds of pardon, a dram of love;*
- 2) *in for a penny, in for a pound; give him an inch and he will take an ell; after dinner rest awhile, after supper walk a mile; an ounce of good life is better than a pound of pardon;*
- 3) *Peter Piper picked a peck of pickled pepper;*

*A peck of pickled pepper Peter Piper picked;
If Peter Piper picked a peck of pickled pepper,
Where's the peck of pickled pepper Peter Piper picked?*

4) *How many ifs go to a bushel?*

Many words will not fill a bushel.

To try to put a quart into a pint pot

To make a pint measure hold a quart [7].

За межами термінологічної системи КО утворюють стилістичні угруповання на позначення кількісного контрасту. Ретроспективне минуле КО об'єктивує їх семантичну девіацію, тяжіння до відповідних доменів – „багато” чи „мало”. Пор.: англ. *four eyes see more than two; a stitch in time saves nine; minutes make hours; life is but a span.*

Невизначена кількість у домені „мало” позначається в англійській мові низкою лексичних конкретизаторів. Пор.: англ. *a piece of chalk, a piece of furniture, a piece of advice, a piece of art; a bit of bread, a bit of doing, a bit of coward, wait a bit; a lump of sugar, a lump of earth, a lump of selfishness; a cake of soap, a cake of tobacco; a slice of lemon, a slice of apple, a slice of territory, a slice of profits; a sheet of paper, a sheet of glass, a sheet of iron.*

Вибірковий характер КО проявляється у позначенні невизначеної кількості (тотальності, сумарності, збірності, партитивності). Пор.: англ. *a school of fish, a bar of chocolate, a pile of papers, a flock of birds, a herd of cows, a nest of rabbits, a staff of servants, a team of horses, a bale of cotton, a bundle of rags.*

Дискретні іменники англійської мови вживаються з квантифікаторами *a few, many*, недискретні іменники – з квантифікаторами *a little, much*. Дискретність та недискретність в українській та російській мовах у цьому випадку не виокремлюються. Пор.: укр. *багато / мало зусиль; багато / мало книжок*; рос. *много/мало студентов; много/мало желаний*. Або: рос. *горсть зерна (пшеницы, снега), горсть кошек, горсть шкафов, горсть воздуха.*

Дескриптивна інтенсифікація дименціональних понять не реалізує кількісного уточнення, але служить феноменом плеоназму. Пор. англ.: *much more heavier, much more closer, much more nearer, just round the corner*; укр. *набагато краще*; рос. *намного больше*.

До параметричних одиниць тяжіють також морфеми квантитативного наповнення. Пор.: англ. *hill – hillock, book- booklet, duck – duckling, girl – girlie, blue – bluish, do – underdo, overdo, value – undervalue, overvalue*.

Слова міри і ваги, як і числівники в англійській мові, еволюціонували від предметного значення до термінологічного, а потім – знову до нетермінологічного (багато-мало). Пор.: англ. *stone „камінь” → „міра ваги” → „багато”*; *scruple „галька” → „міра ваги” → „мало”*; *ell „міра довжини” → „багато”*; *span „відстань між пальцями” → „міра довжини” → „мало”*; *brace „руки” → „міра довжини” → „подібний, схожий”*.

Висхідні тенденції числівників не є такими прозорими, як у слів міри та ваги, але вони верифікуються спільними тенденціями становлення та функціонування. Десемантизуючись, числівники як базові одиниці поповнюють фразеологічний корпус мови, акумулюють у собі доробки когнітивного досвіду.

Як відомо, в лексико-семантичному полі кількості англійські числівники посідають центральне місце, що зумовлюється низкою діючих чинників, а саме: регулярною співвіднесеністю з рядом натуральних чисел, використанням у прямій та непрямій лічбі, спроможністю позначати точну, неточну та невизначену кількість, заміняти лічильні слова, поповнюватися новими номінаціями чисел, фразеологізуватися та дискурсивно детермінуватися.

Номінативна функція числівників є універсально діючою на векторах нумеративної та квантитативної субфункцій. Перша субфункція використовується при позначенні непередметних, реляційних відношень – при лічбі, математичних процесах додавання, віднімання, множення, ділення – безвідносно до дискретних предметів, абстрактно, нумеративно. Специфіка числівників полягає в наявності семи числа, що виокремлює їх в окрему категорію – відмінну від інших частиномовних одиниць. У межах спільної

категорії кожен числівник позначається наявністю конкретної семи числа. У числовій послідовності номінацій кожний числівник семантично на одиницю більше попереднього, за формулою:

$$Ч_n = Ч_{n-1} + 1 \text{ (пор.: } 3 = 2+1, 4 = 3+1, 5 = 4+1).$$

Нумеративна функція числівників реалізується в точних дискурсах, математичних та інших текстах, в яких здійснюються процеси над числами, а не предметами. Ця функція моделюється в символах Num θ , останній компонент є нульовий денотат.

Числівники в основному виконують квантитативну функцію, про що свідчить їх тяжіння до дискретних одиниць. Комплементарність числівників та іменників / квазі-іменників у нумеральних словосполученнях носить дискурсивний характер, що верифікується у поверхневих та глибоких структурах зазначених полілексемних одиниць.

Сучасні англійські числівників дискурсивно детерміновані, що експлікується девіацією їх номінативної, когнітивної, епідигматичної, лінгвокреативної функцій та екстеріоризацією точної, приблизної і невизначеної кількості. За межами словникових статей числівники позбавляються частково точності, набувають статусу маркерів приблизної та невизначеної кількості, розширюють функціональну сферу, позбавляються характеристик "чистого терміна".

Квантитативні словосполучення "під натиском" дискурсу модифікуються, набирають рис ірреальності та неочікуваності. При цьому КО використовують креативні резерви мови, її динамізм та адаптивність. Показовою є мова преси, у якій КО почувають себе комфортно. Пор.: рос. *террорист стоимостью миллион долларов; выборы обошлись в 13 гектаров наглядной агитации, 70 часов рекламы, 21000 хвалебных газетных публикаций, более 1 млн 300 тыс слов обещаний и миллиарда нервных клеток. В минувшее воскресенье Самара выбирала нового градоначальника* [10].

„Пустими” числівники стають не зразу, до цього вони проходять етап семантизації понять „багато, мало”. Пор.: англ. *one in a hundred; one to*

thousand; a stitch a time saves nine; two heads are better than one; укр. *біда не ходить одна, а з дітками; на всі чотири сторони;* рос. *ум - хорошо, а два-лучше; старый друг лучше новых двух.* При повній десемантизації числівники номінують якісні ознаки. Пор.: англ. *dressed up to the nines* „одягнутий модно, зі смаком”; *nine worthies* ”знамениті люди”; *a cat has nine lives* „живучий”. Наступним кроком до „семантичної пустоти” є використання числівників як орнаментальних одиниць, актуалізаторів ритму та рими, що спостерігається у лічилках, дитячих віршиках та скоромовках. Пор.:

англ.

*One potato, two potatoes,
Three potatoes, four,
Five potatoes, six potatoes,
Seven potatoes more.*

*One, two, three,
sparrows in a tree.
Four , five, six
Tiny little sticks.
Seven , eight, nine
This nest is mine.*

рос.

*Плыл по берегу пещарик,
Потерял воздушный шарик,
Помоги его найти,
Посчитай до десяти:*

*Раз, два, три, четыре,
Пять, шесть, семь,
Восемь, девять, десять,
выплывает белый месяц.*

„Пусті” числівники замінюються іншими словами, що оберігають римовану поверхневу структуру тексту. Пор.: англ. *one, two , three , four , five, Once I caught a fish alive; Intery, wintery, coterie, corn, Apple seed and briar thorn* [10, с.201-206]. Замінники використовуються і за межами англомовного дискурсу. Так, квазі-слова *hickory, dickory, dick* (дитяча пісенька) корелюють із кельтськими одиницями *hevera ‘8’, devera ‘9’, dick ‘10’*, які вживалися у субмові пастухів Камбрії [10, с.203]. Орнаментальні числівники, таким чином, заповнюють лакуни поверхневих структур, є фаворитами фразеологічних одиниць. Пор.: англ. *as cross as (two) dogs over a (one) bone; as like as (two) peas.* Пропуск числових конститuentів *two, one* не змінює квалітативного характеру словосполучення.

Діючою для КО є тенденція до десемантизації, втрати квантитативності, до їх збагачення квалітативними, предметними та нульовими семами. Перспективним вважаємо осмислення семантичних тенденцій маргінальних одиниць лексико-семантичного поля кількості, їх детермінації дискурсивними чинниками.

Список літератури

1. Арутюнова Н.Д. Проблема числа // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка /Отв.ред.Н.Д.Арутюнова.-М.:Индрик, 2005.- С.5-21.
2. Вежбицкая А. Язык .Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.
3. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна грамати́ка української та англійської мови. – К.: Рад.школа, 1962. – 160 с.
4. Жолобов О.Ф. Статистика и динамика древнеславянских квантитативных форм. // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка /Отв.ред.Н.Д.Арутюнова.-М.: Индрик, 2005.-С.372-383.
5. Категория количества в современных европейских языках // Монография / Ред.кол. В.В.Акуленко, С.А.Швачко, Е.И.Букреева и др. Отв.ред.В.В.Акуленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 284 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1990. – 288 с.
7. Кошечая И.Г. К проблеме знака и значения в языке. // Учеб.пос. – М.: Изд. Моск.пед.ин-та им.В.И.Ленина, 1976. – 143 с.
8. Крылов С.А. Количественность как понятийная категория. // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка./Отв.ред.Н.Д.Арутюнова.-М.: Индрик, 2005.-С.44-65.
9. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: ИЯРАН, 1997. – 331 с.

10. Литвин Ф.А. Кванторы и слова // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка /Отв.ред.Н.Д.Арутюнова.-М.:Индрик, 2005.- С.201-206.
11. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. – М.: Центр, 1998.– 352 с.
12. Швачко С.А. Средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках // Монография. – К.: Вища школа, 1981. – 144 с.
13. Швачко С.А. Эволюция и функционирование слов–измерителей в системе английского языка (на материале слов меры и веса): Дис....канд.филол.наук.- К., 1971. – 198 с.